

DEZINFORMATSIYA AXBOROT MANIPULYATSIYASINING BIR SHAKLI SIFATIDA

Xayrullo Raxmatullayev

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

“Gumanitar fanlar” fakulteti

“Milliy g’oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi” yo’nlanishi talabasi

Ilmiy rahbar: kafedra o’qituvchisi Avazbek Yo’ldoshev

ANNOTATSIYA

Axborot manipulyatsiyalarning hozirgi kunda eng keng tarqalgan va juda tez ta’sir qiladigan shakllaridan bir bu Dezinformatsiya hisoblanadi. Dezinformatsiya bu misinformasiya va malinformatsiyadan farqli o’laroq xavfliroq ko’rinishga ega chunki u axborotni o’zgartirish orqali yoki noto’g’ri ma’lumotni o’z raqibiga, qarshi ishlatish va boshqa hollarda esa jamiyatni ong ostiga ta’sir qilib birgalikda ma’lum bir manipulyatorga tobe qilish uchun ishlatiladi. Dezinformatsiya asosan jamiyatda yolg’on ma’lumot orqali ko’zga tashlanadi. Misol uchun odamlarga bir necha soat oldin xabarlar tarqatiladi va ulardan shu muamo uchun chorra sifatida o’z takliflarini beradi, qisqa vaqt ichida odamlar o’z muamolarini hal uchun ularga murojlat qiladi va manipulyatorlar qurboniga aylanishadi.

Kalit so’zlar: Dezinformatsiya, axborot manipulyatsiyasi, manipulyator, kiber hujum, axborot buzilishi, misinformatsiya, medasavodxonlik, Klik-bit

Kirish

Hozirgi davrda insonlarning internet tarmoqlarida faol tarzda foydalanib borishlari yildan-yilga oshib bormoqda... Turli xildagi yangiliklar mobil aloqamizga har daqiqada kelib turadi. Bu albatta insonlarning jamiyat bilan ham nafaslikda bo’lishlarini ta’minlaydi lekin afsuski qo’shtirnoq ichidagi kimsalar axborotlarni tarqatishdan yomon maqsadlarda foydalanishadi ya’ni odamalarni manipulyatorlar tomonidan nishonga olinadi. Axborot manipulyatsiyasining bir shakli bo’lgan Dezinformatsiyalar orqali firibgarlar o’z maqsadlari yo’lida turli xildagi axborotlarni tarqatib, shu bilan birgalikda ommaning ongiga zarar yetkazmoqchi bo’lishadi. Axborot manipulyatsiyalaridan biri bo’lgan, Dezinformatsiyaga tarif berib o’tadiga bo’lsak. “Dezinformatsiya (fransuzcha des — rad etish, informatsion inglizcha axborot — ma’lumot) — qasddan yolg’on, buzib ko’rsatilgan xabar bo’lib, jamoatchilik va siyosatchilarni chalg’itish maqsadida tarqatiladi. Dezinformatsiya yaqin o’tmishda paydo

bo‘lgan deyish noto‘g‘ri chunki uning rivojlanish ildizi avvaldan qo‘llanilgan ayniqsa II jahon urushida Gitler, Stalin, Lenin, kabi diktatorlar bunday usuldan keng foydalanishgan. Yaqin o‘tmishda esa olimlar unga **Dezinformatsiya** — tashviqot yoki propagandaning bir qismi bo‘lib, odamlarni aldash uchun ataylab tarqatilgan yolg‘on axborot sifatida ta‘rif berishdi¹. Ilmiy qo‘llanma, maqolalarda va rus manbalarida esa “Dezinformatsiya bu — raqobatchiga yoki biznes sherigiga yanada samarali jangovar harakatlar, hamkorlik qilish, axborotning sizib chiqishini tekshirish va uning chiqib ketish yo‘nalishini tekshirish hamda qora bozorning potentsial mijozlarini aniqlash uchun ataylab yolg‘on yoki buzib ko‘rsatilgan axborot yaratish va tarqatish jarayoni.”² Deb tarif berishgan. Faylasuflar va siyosatchilar har doim yolg‘on xabarlar bo‘lgan deb o‘ylashadi. Agar noto‘g‘ri ma‘lumot beixtiyor tarqatilsa, bu xavfli emas. Kundalik tilda bu soxta gazeta xabari yoki noto‘g‘ri ma‘lumot bo‘lishi mumkin. Ba‘zi yolg‘on xabarlar hatto kulgili bo‘lishi mumkin. U shunchalik bo‘rttirilgan va ta‘kidlanganki, uni nima maqsadda bo‘lishini osongina tanib olish mumkin. Noto‘g‘ri va noto‘g‘ri ma‘lumotlar odamlarni qasddan aldash yoki ta‘sir qilish bo‘lsa va u maqsadli ravishda tarqatilsa, xavfli bo‘ladi. Keyinchalik bu dezinformatsiya deb ataladi. Shuning uchun uning ortidagi niyat dezinformatsiya va soxta yangiliklar o‘rtasidagi asosiy farqdir. Afsuski dezinformatsiyaga ishonib qoluvchi odamlar jamiyatda juda ko‘plab topilmoqda. Misol qilib oddiy bank kartlari bilan bo‘lgan kiber jinoyatlarni aytsak firibgar karta egasiga murojlat qiladi va unga karta raqami blokka tushdi, hakerlar tomonidan hujum qilindi yoki karta pullari muzlatildi kabi bir nechta yolg‘on munosabatda bo‘lishadi so‘ng karta raqamlarini so‘rash orqali ularga kod yuborishadi va qisqa muddat ichida bank kartalaridagi barcha pulni o‘g‘rilab olishadi. Yana bir mashhur dezinformatsiyalardan biri sifatida bir necha yillar oldin butun dunyoni qamrab olgan COVID-19 davrini esga olsak. Kasalikka qarshi juda ham kech vaksinalar chiqdi. Har bir davlat o‘z vaksinalarini taqdim etdi lekin ko‘p vaqt o‘tmay odamlarda vaksinalarga qarshi norozilik kayfiyati paydo bo‘ldi sabab shu bo‘ldiki kasalikka qarshi emlaganlar orasida o‘lim xolatlari qayd etildi, vaksinalar aslida ishonchsiz degan xabarlar keng tarqaldi bu aslida ma‘lum bir shaxslar tomonidan o‘zgalar uchun qo‘yilgan hiyla nayrangdir ular shu orqali boshqa bir shaxslarni jamiyat nafratlanishi uchun shunday dezinformatsion xabarlarini e‘lon qiladi. Shunday ekan biz yoshlar bunday xabarlarga qarshi turishimiz zarur hisoblanadi chunki dezinformatsion

¹ „Jon Mihai Pacepa and Ronald J. Rychlak (2013). *Disinformation: Former Spy Chief Reveals Secret Strategies for Undermining Freedom, Attacking Religion, and Promoting Terrorism*, WND Books, pp. 4–6, 34–39, 75, ISBN 978-1-936488-60-5“

² Гл. ред. А.М.Прохоров. Большая Советская Энциклопедия. — 3. — М.: Советская Энциклопедия, 1972. — С. 29. — 592 с

xabarlar ma'lum bir davrni kutib turadi misol uchun bir mamlakatda saylov bo'lib o'tsa yoki turli xil referendum va mitinglar ular uchun ayni mahol hisoblanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYASI

Dezinformatsiya va yog'on axborot haqida juda ko'plab siyosiy va falsafiy kitoblar chop etilgan ulardan eng mashhuri sifatida Geynrix Böll fondi nashri, 2020 yil avgust oyida Leyla Turcilo va Mladen Obrenovich tomonidan **“Misinformation, Disinformation, Malinformation: Causes, Trends, and Their Influence on Democracy”** kitobini taqdim etishgan. Mazkur kitobda Siyosiy sohada noto'g'ri ma'lumotlar, dezinformatsiya va noto'g'ri ma'lumotlar siyosiy jarayonlarga ta'sir qilish kuchiga ega ekanligi. Bu, ayniqsa, mediasavodxonlik darajasi past bo'lgan mamlakatlarda va noto'g'ri ma'lumotlar, dezinformatsiya va noto'g'ri ma'lumotlar ko'pincha davlat hokimiyati va biznesiga qarama-qarshilik ko'rsatuvchi barcha shaxslarni obro'sizlantirish quroli sifatida qo'llaniladigan kam demokratik mamlakatlarda to'g'ri kelashi ³ haqida batafsil yoritilgan.

Sergei Guriev va Daniel Treysmanlar tomonidan 2022 yilda uzoq tarixiy manipulyatsiyasini o'zida jam qilgan **“Manipulyativ diktatorlar”** kitobi tarixdagi mashxur siyosiy arboblarning manipulyativ usullarini qanday qo'llaganligini ko'rsatib o'tgan. Ushbu kitobda biz Lenin, Fidel Kastro, Stalin, Gitler, Cherchil va yana boshqa bir qancha siyosiy shaxslarning faoliyat jarayonlarini va dezinformatsiyadan himoya vositalari sifatida ko'rib o'tishimiz mumkin. Birinchi himoya chizig'i, biz ko'rganimizdek, dezinformatsiyadir. Allaqachon 1970-yillarda Ruminiya prezidenti Nikolay Chaushesku xursandchilik bilan kutib oldi Karterni kampaniyasi, yordamchilariga: “Agar u inson huquqlarini xohlasa, unga beraylik inson huquqlari.”⁴ Ruminiya agentlariga bu g'oyani Karterga joylashtirishni aytishdi Ruminiyaliklar boshqalarga qaraganda ko'proq diniy erkinlikka ega bo'lgan doiralar kommunistik dunyo

Serena Giusti va Elisa Pirasning **“Democracy and fake news information manipulation and post-truth politics”** nomli kitobida noto'g'ri ma'lumotlar va an'analar natijasida paydo bo'lgan orientatsiyani mukammal aks ettiradi. Siyosatga, shuningdek, har bir kishining kundalik hayotiga ta'sir qiluvchi soxta yangiliklarning qizg'in oqimi bilan

³ “Misinformation, Disinformation, Malinformation: Causes, Trends, and Their Influence on Democracy”. Leyla Turcilo va Mladen. Geynrix Böll fondi nashri, 2020. C-12

⁴ “Manipulyativ diktatorlar” Sergei Guriev va Daniel Treisman. PRINCETON UNIVERSITY PRESS PRINCETON AND OXFORD. 2021.: 7-8

yashayotganimizni ko'rsatib beradi. Shu bilan birga, ushbu kitobda siyosatning mexanizmlari va ta'siri bo'yicha akademik munozaralar olib borilgan hamda ularning natijalari ko'rsatilgan.

2018-yilda New York Universiteti o'qituvchisi Joshua Tucer, Princeton Universiteti o'qituvchisi Andrew Guess, Pablo Barbera, Loughborough Universiteti o'qituvchisi Kristiaan Vachcharilar tomonidan **“Social media political polarization and Political Disinformation: A Review of the Literature”** kitobi nashr etilgan. Kitobda ijtimoiy media global demokratlashtirishning oltin asrini boshlashi mumkinligi haqidagi nisbatan qisqa eyforiya davrlari va soxta xabarlar orqali siyosiy qutublshuv keltirilib o'tilgan.

Dezinformatsiya atamasini esa ilk bor o'z ensiklapediyasida to'liqroq javob bergan shaxs bu A.M.Proxorov hisoblanadi u o'zining 1972-yilda nashr etilgan **“Большая Советская Энциклопедия”** kitobida Dezinformatsiyaga tariff berib o'tadi.

Oksford Universiteti olimlari Samantha Bradshaw va Philip N. Howard tomonidan **“The Global Disinformation Order 2019 Global Inventory of Organised Social Media Manipulation”** kitobi taqdim etilgan. Kitobda jahondagi eng keng tarqalgan platformalar orqali media mahsulotlarining manipulyatsiya qilib borilishi, jahonda davlatlar qaysi platformalardan zarar ko'rayotganligi va davlatlarning manipulyatsiyaga qarshi kurashish chorralari ko'rsatilgan. Kitobdagi statistika va ro'yxatlarda O'zbekiston va boshqa Markaziy Osiyo davlatlarini ham ko'rsatilib o'tilgan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

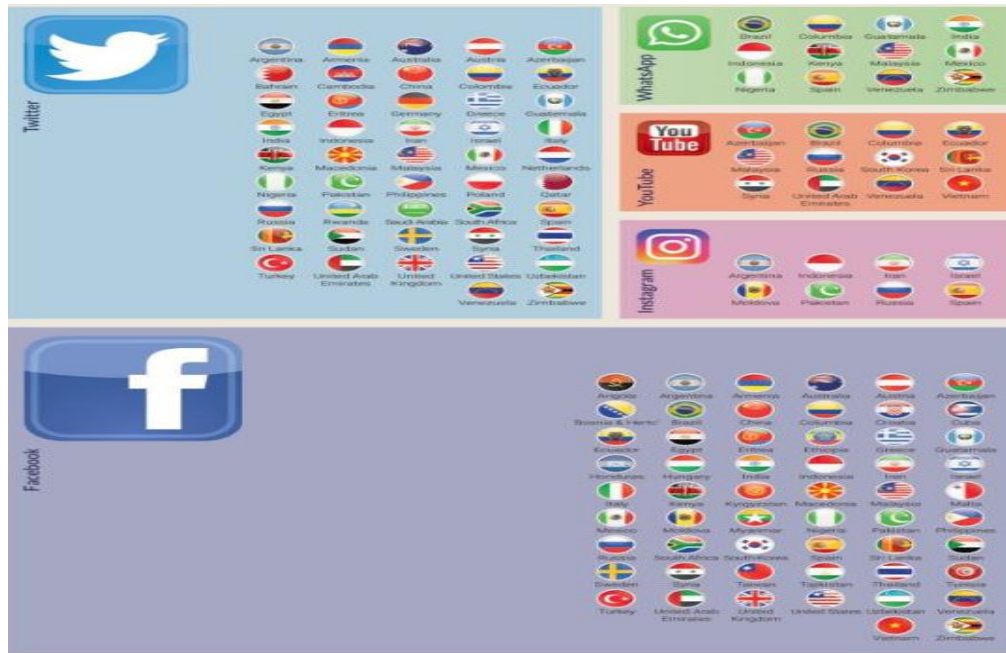
Jamiyatdagi so'ngi yangiliklar va xabarlar har kungi gazeta, telefon, radio, internet tarmoqlarida batafsil yoritib boriladi insonlarning bu yangiliklarga ergashib yurishi ba'zida ularni axborot doirasi ichida oz muddatga boshqarib turadi. Yorqin misol sifatida COVID-19 pandemiyasi davrida odamlarga tashqariga chiqmaslik aytib o'tildi chunki Jahon Sog'liqni Saqlash Tashkiloti (JSST) pandemiya odamlardan odamlarga havo orqali o'tib zararlanib qolishlaridan ogohlantirdi. Insonlar bu xabardan keyin o'z uylarida ruxsat bo'lishini ma'lum bir vaqtgacha kutib turishdi. Shundan ko'rish mumkinki axborot qanchalik insonlar ongiga ta'sir eta oladi. Yuqorida biz kurib turgan misol bu albatta insonlar hayotini saqlash va murakkab davrdan chiqib olish uchun tarqatilgan to'g'ri axborot hisoblanadi. Lekin jamiyatda odamlarni o'ziga og'dirib olish uchun “Face news” ya'ni yolg'on axborot tarqatadigan insonlar ham yo'q emas ular xabarni o'zgartitib yokida yolg'on axborot tayyorlab uni ommaga taqdim etadi. Shu bilan birga bu xabarlar orqali o'zlarining g'oyalari tarqatmoqchi va singdirmoqchi bo'lishadi. Yana shuni ham aytib o'tish joizki ko'pincha olimlar yolg'on xabarlarini misinformatsiya va dezinformatsiya bo'lishadi ya'ni misinformatsiya bu yolg'on xabar bo'lib bu shaklda axborot faqatgina e'tiborni tortish uchun yoki hazil uchun tarqatiladi. Dezinformatsiyada esa xabar aniq

bir maqsadni ko'zlab maqsadga erishish uchun taqdim etiladi. Yolg'on xabarlar haqida olimlar doimiy tarzda o'zlarining fikrlarini bildirib yurishadi. Nikol Kuk bu masalani soddalashtiradi va noto'g'ri ma'lumot va dezinformatsiya (mis/dis) tushunchalarini bir tanganing ikki tomoni sifatida ko'rish mumkin" deb tushuntiradi. Boshqa mualliflardan iqtibos keltirgan holda u ta'kidlaydi noto'g'ri ma'lumot shunchaki to'liq bo'lmagan ma'lumot sifatida ta'riflanadi lekin uni noaniq, noaniq yoki noaniq ma'lumot sifatida ham tasniflash mumkin." Kuk yana davom etadi va Oksford ingliz lug'atida dezinformatsiya" atamasini ataylab yolg'on ma'lumotni tarqatish" deb ta'riflaydi. Xendriks va Vestergaard noto'g'ri ma'lumotlar kamdan-kam hollarda yolg'on" deb ta'kidlaydilar va muvaffaqiyatga erishish retseptini taqdim etadilar: Agar noto'g'ri ma'lumotlar o'z ta'sirini o'tkazmoqchi bo'lsa, u o'zining firibgarligini osongina oshkor qilmasligi kerak. Odamlarni yo'ldan ozdirish uchun noto'g'ri ma'lumotlar ishonchli ko'rinishi kerak. Shuning uchun noto'g'ri ma'lumotlar ko'pincha haqiqat deb hisoblangan narsaning aralashmasidir; shubhali, o'ralgan va hujjatsiz narsa; va to'g'ridan-to'g'ri yolg'on ma'lumotlar" Hatto Karolin Jek ham o'zining "Yolg'on lug'ati muammoli ma'lumotlar uchun shartlar" kitobida yolg'on ma'lumot" atamasini eslatib o'tadi, lekin u noto'g'ri ma'lumot (noaniqligi qasddan bo'lmagan ma'lumot) va dezinformatsiya (qasddan yolg'on yoki chalg'ituvchi ma'lumot) o'rtasidagi farqni tushuntiradi. Uning ta'kidlashicha, noto'g'ri ma'lumotlar" xato xabar qilingan ma'lumotlarni o'z ichiga oladi" va jurnalistlar manbaning da'volarini noto'g'ri talqin qilganda yoki mustaqil ravishda tasdiqlay olmaganida tarqalishi mumkin"⁵ endilkda dezinformatsiya tushunchasini bir tuxtamga kelib aytadigan bo'lsak u xabarlarini ma'lum bir maqsadga kelib o'zgartirish va manfaatlariga zarar yetkazadigan xabarni rad etish deb inobatga olsak bo'ladi.

Dezinformatsion xabarlar doimiy tarzda aylanib turadi ularni eng ko'p aylanadiga nuqtasi sifatida ijtimoiy tarmoqlarni aytib o'tish lozim ijtimoiy tarmoqlar orqali 90 % axborotlar taqarqaladi ular bilan birgalikda yolg'on propagandasi ham huddi shunday aralashishi mumkin. Butun dunyoda eng ommabop tarmoqlar X, Facebook, Instagram, Telegram, What'sap, OK, va boshqa shu kabi platformalar orqali manipulyatorlar dezinformatsion xabarlarini tarqatadi. Bunday holatlarni ko'pincha biz Shimoliy Amerika va Yevropa davlatlarida ko'zatamiz ayniqsa saylov oldi jarayonlarida bunday axborotlar tez-tez ko'zga tashlanib turadi. Oksford Universiteti olimlari Samantha Bradshaw va Philip N. Howard tomonidan **“The Global Disinformation**

⁵ Misinformation, Disinformation, Malinformation: Causes, Trends, and Their Influence on Democracy. LEJLA TURCILO AND MLADEN OBRENOVIC. A Publication of Heinrich Böll Foundation, August 2020:. C- 38

Order 2019 Global Inventory of Organised Social Media Manipulation” kitobi 2019 yilda nashrdan chiqanida, juda ko’p dezinformatsion statistikalar e’lon qilingan edi. Jumladan dunyo mamalakatlarining qaysi ijtimoiy tarmoqlardan foydalanilyotganligi ko’rsatib o’tilgan. Mazkur statistikada eng keng tarqalgan tarmoqlar Facebook, Twitter, You tube, Instagram, WhatsApplar ko’rsatilgan va statistikada O’zbekiston bilan boshqa bir qator davlatlar ko’rsatilgan (1-rasm)

1-rasm

Asosan Fakebook orqali keladigan xabarlarini ko’radigan bo’lsak dasturda juda kamdan-kam xabarlar filtirlanadi va tahrirlanadi turli xil dezinformatsion xabarlarini kirib kelishi juda oson shuning uchun hozirgi kunda biz yoshlarimizni mobil aloqalariga befarq bo’lmasligimiz zarur va kun talabidir...

Serena Giusti va Elisa Pirasning “Democracy and fake news information manipulation and post-truth politics” nomli kitobida dezinformatsiyaga shunday tarif beriladi. Dezinformatsiya yangilik emas. Ijtimoiy media platformalari yolg’on ma’lumotlarning eng samarali tarqatuvchisi sifatida paydo bo’lgan bo’lsa-da, dezinformatsiya radio, televidenie va gazetalar kabi analog vositalar orqali ham tarqaladi. Bu, ammo, an’anaviy analog media birikmasi, yangi raqamli texnologiyalar bilan birgalikda, deb axborotni misli ko’rilmagan usullarda tezroq va kengroq (hatto chegaralar orqali ham) tarqatish imkonini beradi. Mutaxassislar bu hodisani axborot buzilishi” deb ta’rifladilar, bu holat haqiqat va faktlar noto’g’ri ma’lumotlar va

“The Global Disinformation Order 2019 Global Inventory of Organised Social Media Manipulation” Samanta Bredshou va Filipp N. Xovard. Oksford universiteti. M;.-6

dezinformatsiyalar - fitna nazariyalari, yolg'on, propaganda va yarim haqiqatlar muhitida birga yashash. Ular uning demokratiya va shaxsiy avtonomiyaga putur yetkazish qobiliyatini "yovuzlik" deb atashgan muammo, ya'ni qashshoqlik yoki iqlim o'zgarishi kabi qiyin va murakkab muammo. ga qaramay qiyinchilikning cheksizligi, jurnalistlar, fuqarolik jamiyati tashkilotlari, texnologiya mutaxassislari va hukumatlar noto'g'ri ma'lumotlarning oldini olish va unga qarshi kurashish uchun topmoqdalar dezinformatsiya. Ushbu astar mustaqil yoki ko'rib chiqilishi kerak bo'lgan bir nechta dasturiy g'oyalarni taqdim etadi demokratiya va boshqaruv bilan bog'liq dasturlashning bir qismi sifatida integratsiyalashgan yondashuvlar.⁷ deb tarif beriladi. Boshqa bir adabiyotda esa dezinformatsiyaga. "dezinformatsiya" atamasini internetda duch keladigan har qanday ma'lumotga murojaat qilish uchun ishlatish. Siyosiy dunyoga haqiqatan ham noto'g'ri qarashga. Bunga hozirda taniqli "soxta yangiliklar" (ya'ni reklama daromadlarini yig'ish maqsadida ataylab yolg'on hikoyalarni "nashr etish" paytida o'zlarini yangiliklar tashkilotlari deb da'vo qiladigan veb-saytlardan kelib chiqadigan yangiliklar), shuningdek mish-mishlar, haqiqatan ham noto'g'ri ma'lumotlar, siyosiy qiyshaygan ma'lumotlar va "giperpartisan" yangiliklar va yangiliklar axborot tizimi sifatida qaraladi. Axborot tizimida manipulyativ e'tiborni tortuvchi xabar va axborotlar ham o'z urniga ega hisoblanadi. E'tibor berib qaraydigan bo'lsak reklamalarda asosan "Super" so'zi juda ko'p marotab o'chratganmiz bu orqali savdogarlar o'z mahsulotlarini tengsiz va juda yaxshi ekanligini tushuntirmoqchi bo'lishadi. Lekin bu aslida yolg'on propagandasi bo'lishi mumkin. "Super" so'zi orqali bizga ma'hsulotni osongina tariflab quyadi. Supermarketlarda mahsulotlarni ko'radigan bo'lsak ular ko'pincha qizil va sariq ranglarda foydalaniladi. Sabab shundaki bu ranglar orqali insoning e'tiborini tez tortadi. Va insonlarni shu mahsulotni olishga moyil qilib qo'yadi bu usulni biz bevosita e'tiborni tortish orqali texnologiyalarsiz qilingan kichik predmet manipulyatsiya deb aytsak bo'ladi.

Sotsial media platformalari yolg'on ma'lumotlar bilan to'lgan, shu jumladan, so'nggi yangiliklar, tahrirlangan tasvirlar va tarqatilayotgan sarlavhalarni o'z ichiga oladi, bu esa yoshlarni osonlik bilan xatolikka olib kelishi mumkin. Ularning ongli uylash jarayonlarini sekinlashtirib quyish ehtimoli ham yo'q emas. Dezinformatsiya usuliga qarshi kurash choralari ham mavjud bo'lib bir necha misllorlar bor.

⁷ "Democracy and fake news information manipulation and post-truth politics" Serena Giusti and Elisa Piras. Routledge Taylor & Francis Group New York London. 2021 M.:8

Sotsial mediadagi dezinformatsiya yolg'on ishonch va tasavvurlarning shakllanishiga olib kelishi mumkin va bu yosh obrazlarning muhim o'ylash va qaror qabul qilish qobiliyatini ta'sir qilishi mumkin.

Yoshlarga axborot manipulyatsiyasi va dezinformatsiyani tushunishga yordam berish uchun media bilimini o'qitish strategiyalari

1. Yoshlarni media tarkibini kritik tahlil qilishga o'rgatish, masalan, tomonlarga e'tibor qaratilgan manbalarni aniqlash va "clickbait" klik-beyt (Clickbait-bu diqqatni jalb qilish va foydalanuvchilarni ushbu havolani kuzatishga jalb qilish va bog'langan onlayn tarkibni o'qish, ko'rish yoki tinglash uchun mo'ljallangan, odatda aldamchi, shov-shuvli yoki boshqa yo'l bilan chalg'itadigan matn yoki eskiz havolasi hisoblanadi)sarlavhalarni tark etish.

Kritik fikrlash va faktlarni tekshirish ko'nikmalarini rivojlantirish

2. Yoshlarni ma'lumotlarni bozorishdan oldin tekshirish, ishoniladigan manbalardan foydalanish va ma'lumotlarni bir necha manbalardan tasdiqlash yordamida ma'lumotlarni tekshirishga rag'batlantirish.

3. Axborot va axborot manipulyatsiyasi haqida ochiq muzokaralar ko'rsatish

4. Yoshlarga axborot tarkibini muzokaralash va savollar orttirish uchun xavfsiz muhit yaratish, kritik fikrlash va media bilimini rivojlantirish. Kabi usullar orqali dezinformatsion xabarlarga qarshi kurashishimiz mumkin.

Boshida aytib o'tkanimizdek manipulyatsiya va dezinformatsiyalar faqatgina onlayn rejimda olib borilmaydi ular og'zaki tarzda aratirlik bilan ham yuritiladi huddi shunday suhbatda chalg'ib qolmaslik uchun ham o'zimiz uchun suhbatdagi manipulyatsiya va dezinformatsiyadan saqlanishimiz kerak buning uchun ham ma'lum bir qoidalar va himoya usullari talab etiladi.

1. Suhbatni tark etish.

Eng oddiy va eng qulay usullardan biri mavzuni asta-sekin o'zgartirasiz yoki suhbatni to'satdan to'xtatasiz. Passiv usullardan ko'ra faol usullar bilan bog'liqlik mavjud. Yoki boshqacha aytganda, suhbatdoshingizni boshqa mavzu haqida gapirishga undash.

2. "Avtopilot" usuli

Suhbatdoshingiz unga nima berganingizni, nima xunuk qilayotganingizni va nima qilayotganingizni aniq tasvirlab beradi shunga o'xshash narsalar. Qanday qilib engish kerak? Ularga avtopilotda gapirishga ruxsat bering. Buni eshitmaslik uchun manipulyator avtopilot rejimida gapiradi, siz shunchaki uning suhbatini kuzatishingiz kerak va, oddiy qilib aytganda, bizning tasavvurimizni chalg'itadigan narsa.

3. Jismoniy masofani oshiring

Hammasi oddiy: zonani bosuvchi manipulyator eng katta ta'sirga ega maxfiylik. Masofani oshiring - effektini kamaytiring. Siz hatto butunlay ketishingiz mumkin. Ya'ni ta'sir qiluvchidan uzoqroq turing, chunki u boshqalarga ta'sir qila boshlaydi, siz hushyorlikni oshirish kerak.

4. "O'rnatilgan muharrir"ni yoqing

Ko'rib turganingizdek, siz va manipulyator o'rtasida filtr mavjud. Tuyg'ularni ifodalash - hamma narsa sizning nazoratingiz ostida bo'ladi! Siz ularga faqat ma'lumot berishga ruxsat berishingiz kerak men siz uchun foydaliman. Ya'ni, har bir manipulyator birinchi navbatda rostgo'y va haqida so'zni ochadi hayotning yolg'on tomonlari. Albatta, ular sezilarli bo'ladi, lekin asta-sekin ular ta'sir qila boshlaydi sizning ichki muhitingizga. Aynan shu vaziyatda siz yoqishingiz kerak ichki filtr.

5. Hissiyotlarni yashirish

Va nihoyat, eng muhim usul. Va bu eng oson usullardan biri. Agar siz ruhiy tushkunlikni his qilsangiz, taslim bo'lmaslikka harakat qilishingiz kerak provokatsiyalar va his-tuyg'ularingizni iloji boricha yashiring. Ikkita yo'l bor: yoki e'tibor bermang sizning oldingizda manipulyator yoki shunchaki dalillarni e'tiborsiz qoldiring. Hech qachon manipulyatorga qo'pol va kuchsiz ekanligingizni ko'rsating. Keyin o'zingizga ruxsat bermang psixologik hujumga o'ting. Manipulyatorning suhbatini haqida faqat jimgina o'ylab ko'ring. Hech narsa demang. O'ttiz soniyadan o'nlab daqiqalargacha⁸

Samarqand viloyat matbuot uyida viloyat axborot va ommaviy kommunikasiyalar boshqarmasi hamda O'zbekiston Jurnalistlar uyushmasi viloyat bo'limi tashabbusi bilan tashkil etilgan «E'lon qilinayotgan axborotga munosabat bildirish, bayonot va raddiya berish. Qonunchilik» mavzusidagi o'quv-seminarda shu kabi savollarga javob izlandi.

Seminarda viloyatdagi tuman, shahar hokimliklari va korxonalar-tashkilotlarning axborot xizmati rahbarlari ishtirok etdi. Dastlab Axborot va ommaviy kommunikasiyalar agentligi bosh mutaxassisi Farhod Tolipov tadbirida Zoom orqali qatnashib, "Inqiroz sharoitida korporativ imijni saqlash (himoyalash)ning o'ziga xos xususiyatlari" mavzusida fikr almashdi.

Seminar 2-qismdan iborat bo'ldi 1-qismda korxonalar imijini haqida gap ketgan bo'lsa 2-qismida OAVlar dezinformatsiya haqida tushuncha berildi. Ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlarda e'lon qilingan noxolis va haqiqatga to'g'ri kelmaydigan axborotga nisbatan munosabat bildirish, bayonot va raddiya berish bilan bog'liq holatlar axborot xizmatlari

⁸ «ЗНАЧЕНИЕ МАНИПУЛЯЦИИ И МЕРЫ БОРЬБЫ С НЕЙ В СОВРЕМЕННУЮ ЭПОХУ». Хайрулло Рахматуллаев. Involta» Innovation Scientific Journal Vol. 3 No.1 January (2024)

rahbarlari ishtirokida ko‘rib chiqildi. Bu borada misinformasiya, dezinformasiya va malinformasiya tushunchalari o‘rtasidagi farqlarga to‘xtalib o‘tildi. Ochig‘i, bu uchta tushuncha bilan bog‘liq holat korxonatashkilotlarning deyarli barcha axborot xizmatlari faoliyatida uchraydi, - dedi viloyat axborot va ommaviy kommunikasiyalar boshqarmasi boshlig‘i M.Ibodullaev. – Keling, dastlab ularning ma‘nosini bilib olaylik: Misinformasiya – yolg‘on, to‘liq va aniq bo‘lmagan, soxta axborot, ammo zarar etkazishga qaratilganmagan xabar. Dezinformasiya - shaxsga, ijtimoiy guruh, ma‘lum bir tashkilotga, mintaqaga, mamlakatga qasddan zarar etkazuvchi yolg‘on axborot deb tarif berilgan.⁹ Zamonaviy ijtimoiy tarmoqlar OAVlar bilan birgalikda matbuit anjumanida dezinformatsion xabarlariga qarshi kurash chorralari aytib o‘tildi. Albatta bunday seminar tadbirlar hozirgi kun uchun juda zarur ayniqsa Shimoliy Amerika va Yevropa mintaqalarida saylovdan oldin har qanday xabarlarini ko‘payib ketishi bizga saboq bo‘lishi zarur endigina kirib kelayotgan dezinformatsion xabar va axborotlarga qarshi turishni hozirdan o‘rganib ko‘nikma hosil qilishimiz zarurdir...

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ion Mihai Pacepa and Ronald J. Rychlak (2013), Disinformation: Former Spy Chief Reveals Secret Strategies for Undermining Freedom, Attacking Religion, and Promoting Terrorism. WND Books, pp. 4–6, 34–39, 75, ISBN 978-1-936488-60-5“
2. Гл. ред. А.М.Прохоров. Большая Советская Энциклопедия. — 3. — М.: Советская Энциклопедия, 1972. — С. 29. — 592 с
3. “Misinformation, Disinformation, Malinformation: Causes, Trends, and Their Influence on Democracy”. Leyla Turcilo va Mladen. Geynrix Böll fondi nashri, 2020. С-12
4. “Manipulyativ diktatorlar” Sergei Guriev va Daniel Treisman. PRINCETON UNIVERSITY PRESS PRINCETON AND OXFORD. 2021.: 7-8
5. “The Global Disinformation Order 2019 Global Inventory of Organised Social Media Manipulation” Samanta Bredshou va Filipp N. Xovard. Oksford universiteti. М;.-6
6. “Democracy and fake news information manipulation and post-truth politics” Serena Giusti and Elisa Piras . Routledge Taylor & Francis Group New York London. 2021 М.:8
7. “ЗНАЧЕНИЕ МАНИПУЛЯЦИИ И МЕРЫ БОРЬБЫ С НЕЙ В СОВРЕМЕННУЮ ЭПОХУ”. Хайрулло Рахматуллаев. Involta» Innovation Scientific Journal Vol. 3 No.1 January (2024)

⁹ <https://zarnews.uz/post/misinformatsiya-nima-dezinformatsiya-chi-malinformatsiya-ushbu-ikki-atamadan-qanday-farq-qiladi>.

Foydalanilgan saytlar

1. <https://zarnews.uz/post/misinformaciya-nima-dezinformaciya-chi-malinformaciya-ushbu-ikki-atamadan-qanday-farq-qiladi>. “Misinformasiya nima? Dezinformasiya-chi? Malinformasiya ushbu ikki atamadan qanday farq qiladi?” 09.02.2024.